

Цитування:

Чумаченко О. П. Мініатюра як образотворча інтерпретація тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 1. С. 163–168.

Чумаченко Олена Петрівна,
кандидат культурології,
докторантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-7803-9181>
chumachenko10@ukr.net

Chumachenko O. (2023). Miniature as Pictorial Interpretation of the Text in the Context of Medieval Culture Development. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 163–168 [in Ukrainian].

МІНІАТЮРА ЯК ОБРАЗОТВОРЧА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Мета роботи – розглянути мініатюру як образотворчу інтерпретацію тексту, а також один з елементів entertainment у контексті розвитку культури Середньовіччя. Як **методологію дослідження** використано аналітичний метод для збору теоретичного матеріалу про мініатюри Меровінзького періоду (V–VII ст.), на прикладі Гелазіанського і Геллонського Сакраментаріїв; мініатюри часів Каролінзького відродження VIII–IX ст. (Євангеліє Годескалька, Євангеліє Ади, Євангеліє із монастиря Св. Медарда в Суасоні); історико-культурологічний метод для більш повного аналізу ролі мініатюри в соціокультурному житті Середньовічної Європи як одного з елементів обрядово-ритуального entertainment; мистецтвознавчий метод, у якому залучено детальний розгляд та опис середньовічної книжної мініатюри; теоретичний метод – для підбиття підсумків.

Наукова новизна статті полягає в дослідженні мініатюри як образотворчої інтерпретації тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя як чуттєвої форми пізнання ідеального зразка й одного з елементів уособлення обрядово-ритуального entertainment у соціокультурному житті цього історичного періоду. **Висновки.** У статті досліджено мініатюру як образотворчу інтерпретацію тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя. Доведено, що ще з античних часів мініатюра на прикладі Ambrosian Piad виступала уособленням обрядово-ритуального й частково мистецького entertainment, що дало змогу окреслити мініатюру як образотворчу складову цього феномену, а також як образотворчу інтерпретацію рукописного тексту, який відображає найбільш актуальні події цієї історичної доби. Розглянуто найяскравіші зразки мініатюри в ранньохристиянській традиції Західної Європи, які представлені в Меровінзьких рукописах V–VIII ст. на прикладі Гелазіанського і Геллонського Сакраментаріїв. Графічне мініатюрне декорування стає не просто образотворчою інтерпретацією тексту, а перетворюється в елемент культу. Наявно багато зображень птахів, риб, звірів, рослинних орнаментів, акцент зроблено на червоному, жовтому, зеленому. Велику увагу приділено декоративному оформленню великих літер розділів, вони стають спеціальними символічними знаками, яким навіть приписують магичний зміст. Мініатюра починає виступати чуттєвою формою пізнання ідеального зразка, яка доступна обраним. Ця традиція продовжується і на прикладі Каролінзьких рукописів, мініатюри «Джерело життя» (Євангеліє Годескалька), «Поклоніння агнцю» і «Джерело життя» (Євангеліє із монастиря Св. Медарда в Суасоні), які є символічними, уособлюючи теоцентричний світогляд, що Євангеліє виступає джерелом вічного життя.

Ключові слова: мініатюра, культура Середньовіччя, entertainment, Ambrosian Piad, Каролінзькі рукописи, Меровінзькі рукописи, орнамент.

Chumachenko Olena, Ph.D., Candidate of Cultural Studies, National Academy of Culture and Arts Management
Miniature as Pictorial Interpretation of the Text in the Context of Medieval Culture Development

The purpose of the article is to consider the miniature as a pictorial interpretation of the text, as one of the elements of «entertainment» in the context of the development of medieval culture. **The research methodology.** An analytical method is used to collect theoretical material about the miniatures of the Mirovingian period (V–VII centuries), on the example of the Sacramentarium Gelasianum and Gellon Sacramentarium; the miniatures from the times of the Carolingian revival of the VIII–IX centuries, («Gospel of Godescalk», «Gospel of Ada», «Gospel from the monastery of St. Medard in Soissons»). A historical and cultural method is applied to analyse the role of the miniature in the socio-cultural life of Medieval Europe as one of the elements of ceremonial and ritual «entertainment». An art historical method that involves a detailed examination and description of a medieval book miniature, and a theoretical method are used to summarise the findings. **The scientific novelty of the work** is that for the first time the miniatures are considered as a pictorial interpretation of the text in the context of the development of the medieval culture, as a sensual form of knowledge of an

ideal model, and one of the elements of the personification of ritualistic "entertainment" in the socio-cultural life of this historical period. **Conclusions.** The article examines the miniature as a visual interpretation of the text in the context of the development of the culture of the Middle Ages. It has been proven that since ancient times the miniature, on the example of the "Ambrosian Iliad", was the personification of ceremonial and ritual, and partly artistic "entertainment", which made it possible to outline the miniature as a pictorial component of this phenomenon, as well as a pictorial interpretation of the handwritten text which reflects the most current events of this historical era. The brightest examples of the miniatures in the early Christian tradition of Western Europe, which are presented in the Merovingian manuscripts of the V-VIII centuries, are considered using the example of the Sacramentarium Gelasianum and Gellon Sacramentarium. Graphic miniature decoration becomes not just a pictorial interpretation of the text, but turns into an element of worship. There are many images of birds, fish, animals, and plant ornaments, the emphasis is on red, yellow, and green. Great attention is paid to the decorative design of the capital letters of the sections, they become special symbolic signs that are even attributed with magical meaning. The miniature begins to act as a sensual form of knowledge of the ideal model, which is available to the chosen ones. This tradition continues on the example of Carolingian manuscripts, the miniatures «Source of Life» («Gospel of Godescalcus»), «Adoration of the Lamb» and «Source of Life» («Gospel from the Monastery of St. Medard in Soissons») are symbolic, personifying the theocentric worldview, that the Gospel is the source of eternal life.

Key words: miniature, culture of the Middle Ages, «entertainment», «Ambrosian Iliad», Carolingian manuscripts, Merovingian manuscripts, ornament.

Актуальність теми дослідження. У культурі середньовічної Європи феномен entertainment яскраво проявляє себе в усіх своїх основних видах: обрядово-ритуальному, балаганному (карнавальна культура), агональному (лицарські турніри) та мистецькому. І, безперечно, усі ці видовища уособлювались у лінгвістичному та образотворчому аспектах – у тексті й мініатюрі. Трактують мініатюру як образотворчу складову феномену entertainment у середньовічній культурі розглянуто вперше, пов'язане це ствердження з мініатюрою як образотворчою інтерпретацією середньовічного тексту, оскільки текст і мініатюра були тісно взаємопов'язані та відображали основні соціокультурні події середньовічної Європи.

Окремі аспекти цієї тематики, безперечно, вчені досліджували. Тематика мініатюри в культурі середньовічної Європи надзвичайно актуальна. Передусім акцент у цій статті зроблено на роботах Otto Pächt, Jonathan Alexander, Calkins Robert, Lowden John, Doyle Kathleen, Weitzmann Kurt, Nordenfalk Carl, Walther Ingo F., Wolf Norbert, які приділяли увагу дослідженню мініатюри за часів Меровінзького періоду (V–VII ст.), Каролінзького відродження (VIII–IX ст.) [2–4; 7; 10; 12; 14]. Гелазіанський Сакраментарій, Геллонський Сакраментарій досліджував Carl Nordenfalk [2]. Євангеліє Годескалька вивчали Kunibert Bering, Florentine Mutherich, Joachim E. Gaehde, Ingo F. Walther, Norbert Wolf. Етимологію терміна ґрунтовно аналізував англійський філолог Hensleigh Wedgwood. Williamson George Charles багато приділяв уваги дослідженню мініатюр в «Іліаді Амбросіана» і мініатюрам пізнього римського класичного періоду як передвісникам

європейської середньовічної традиції. Для теоретичного підтвердження гіпотези про мініатюру як образотворчу інтерпретацію середньовічного тексту й одного з елементів феномену entertainment серед Меровінзьких рукописів (V–VIII ст.) увагу приділено книжним мініатюрам Геллонського Сакраментарію, Євангелію Гундохіна (745 р.), Lektionnaire de Luxeuil (700 р). Ролі мініатюри в Меровінзьких рукописах досліджував Ian N. Wood – видатний британський мистецтвознавець. Серед книжкової мініатюри епохи Каролінгів (VIII–IX ст.) для підтвердження цієї гіпотези були розглянуті мініатюри з Євангелія Годескалька, Євангелія Ади, Євангелія із монастиря Св. Медарда в Суасоні.

Вивченню історії терміна *miniare* приділяло увагу багато дослідників. У лінгвістичному аспекті найкраще визначення терміна мініатюри дав британський філолог, автор словника англійської етимології Wedgwood Hensleigh, який вважав, що в перекладі з латинської мови дієслово *miniare* позначає *to colour with minium*, тобто «фарбувати суриком» (*On False Etymologies*), мініатюра в його трактуванні – це невеликий малюнок із залученням цього пігменту, що використовують для ілюстрації античного або середньовічного рукопису. Існує багато традицій малювання мініатюри: це й візантійська, і вірменська, і середньовічна традиції, є і портретна мініатюра, книжкова й історична мініатюра Середньовіччя, яка виступає уособленням соціокультурного життя цієї доби.

Мініатюра в культурі Середньовіччя є образотворчою складовою феномену entertainment, одним з образотворчих маркерів цієї історичної доби. По-перше, мініатюра в цю

історичну епоху – це не просто окрема ілюстрація в окремій рукописі, це цикл реальних оповідань, це реальна ілюстрація історичної події, яка має конкретні характеристики часу й місця дії, а також має індивідуальні та типові риси в зображенні осіб та подій. Надзвичайно важливе поняття «простір мініатюри», який вміщує і поєднує в собі характеристики видовища або історичної події. Також непротим здається вибір сюжету для мініатюри, на той час мініатюристи приділяли увагу найважливішим подіям епохи, що дає нащадкам унікальну можливість ознайомитись з найбільш видовищними або унікальними подіями соціокультурного життя Середньовіччя.

Мініатюра як образотворча інтерпретація тексту привертала до себе увагу ще з античних часів, яскравим прикладом є Амброзіанська Іліада, яка зараз зберігається в Мілані в Biblioteca Ambrosiana. Мініатюри Ambrosian Iliad описано в статті Guglielmo Cavallo – Osservazioni di un paleografo per la data e l'origine dell'Iliade Ambrosiana, in: Dialoghi di Archeologia [6]. Ця праця відома як ілюмінований рукопис, створений у V столітті на пергаменті, де практично мініатюри відтворюють сцени всієї «Іліади». Особливо в контексті нашого дослідження цікаві батальні видовищні сцени, наприклад: «Книга V: Діомед нападає на Енея, Венеру та Марса. Мінерва вмовляє Марса покинути битву» [13]; «Книга XII: Троянці завойовують стіну навколо грецького табору. Троянська атака на стіну: [13]. А також розважальні сцени, наприклад: «Книга I: Агамемнон повинен повернути Хрісеїду її батькові і бере замість неї Брісеїду, обіцяну Ахіллесу, чим викликає його гнів. Банкет богів, на якому Вулкан подає вино, а Аполлон та Музи виконують музику» [13]. А також сцени обрядово-ритуального entertainment, наприклад: «Книга II: Агамемнон випробує дух греків, пропонуючи їм повернутися, але, зрештою, вони йдуть у бій: Улісс нагадує грекам, що, згідно з Калхасом, ознака дракона, що вбиває дев'ять птахів в Авліді, означало, що Троя впаде лише на десятому році» [13]; «Книга II: Агамемнон випробує дух греків, пропонуючи їм повернутися, але, зрештою, вони йдуть у бій. Агамемнон та інші царі греків приносять у жертву Юпітеру бика» [13]; «Книга XVI: Патрокл вступає в бій в обладунках Ахілла, відкидає троянців і Гектор його вбиває. Ахіллес приносить жертву Юпітеру, щоб забезпечити перемогу та здоров'я Патрокла» [13]. Тобто на прикладі Амброзіанської Іліади показано, що

вже з античних часів мініатюри виступали уособленням обрядово-ритуального й частково мистецького видовища (entertainment). Це ствердження дає змогу окреслити мініатюру як образотворчу складову цього феномену, а також, безперечно, як образотворчу інтерпретацію рукописного тексту, який відображає найбільш актуальні події цієї історичної доби. «Іліада Амброзіана» включає в себе 52 мініатюри, створені вони були, за свідченням істориків, в Олександрії, оскільки на мініатюрах переважно зображені сплюснені елліністичні фігури, які були характерними за стилем для мистецтва пізньої античності [4]. Історична мініатюра античності уособлює текст хроніки, візуалізуючи його. Виступаючи образотворчою інтерпретацією тексту, мініатюра може бути метафоричною або сюжетною. Іноді мініатюра стає окремим твором, елементом entertainment, як наприклад мініатюри братів Лімбургів.

Мініатюри в ранньохристиянській традиції Західної Європи представлені в Меровінзьких рукописах V–VIII ст., на відміну від Іспанії та Італії VI ст., де у створенні мініатюри митці продовжили традиції ранньохристиянської книги, Меровінзькі рукописи являють собою новий формат книжкового мистецтва. У Меровінзьких рукописах мініатюра являє собою чуттєву форму пізнання ідеального зразка. Графічне мініатюрне декорування стає не інтерпретацією тексту, а перетворюється в елемент культу. Теоцентричний світогляд, який панує в культурі Середньовіччя, не сприяв зображенню на мініатюрах людського тіла, тому в Меровінзьких рукописах практично немає зображень людей, але багато зображень птахів, риб, рослинних орнаментів, наявні яскраві кольори, акцент зроблено на червоний, жовтий, зелений.

Велику увагу приділено декоративному оформленню великих літер розділів: вони стають спеціальними символічними знаками, яким навіть приписують магічний зміст. Великі літери розділів стають таємничими знаками у формі символічних ініціалів, чуттєвою формою пізнання ідеального зразка, яка доступна обраним. Великі літери розділів складаються зі складних зображень птахів і риб, саме тому що ці символи були символами Христа. Це можна побачити у великих літерах Гелазіанського Сакраментарію (750 р.), який зберігається в бібліотеці Ватикану. У Геллонському Сакраментарії (VIII ст.) можна побачити антропоморфні ініціали із вписаними в них зображеннями Христа, Марії з хрестом у руках. Але треба підкреслити, що Христос і Марія не

виступають окремими образами, їх зображення переплітаються із зображеннями тварин, навіть фантастичних образів, і зливаються з великими літерами розділів.

У контексті нашого дослідження звернемо увагу на мініатюри Гелазіанського Сакраментарію. Він був створений приблизно в середині VIII ст., зараз зберігається у Ватикані в Апостолічній бібліотеці. Вивчали мініатюри цього Сакраментарію Patrick Périn, Carl Nordenfalk, Jacques Stiennon.

Детальної уваги заслуговує окраса розвороту, який прикрашає перший розділ. Звернемо увагу на ліву сторінку першого розвороту, на якій зображена арка з хрестом із літер альфа й омега. Ці літери символічні, вони уособлюють початок і кінець, сама арка має капітелі й опорні колонки, які представляють собою візерунки із зображенням птахів і звірів. «Оригінально оформлено початок тексту другої книги, *Incipit liber secundus* – цими словами починається текст, ми бачимо великі різнокольорові літери, слова представлені у вигляді птахів» [2]. Меровінзькій мініатюрі притаманний яскравий колорит, розмальовані літери, переважно червоного й зеленого кольорів, геометризм.

Геллонський Сакраментарій зберігає традиції лайонських кодексів, до речі, Абатство Лаон, засноване святим Ремі в VI ст., стає осередком соціокультурного життя того часу. Активно декорують ініціали. Цікавим прикладом декорування є літера D, найчастіше її малюють у вигляді риби, це елемент англо-ірландської традиції про священність літер, про їх сакральність, про мініатюри як форму чуттєвого й ідеального зразка. Літери мають надприродну силу, тобто їх треба малювати з охоронними покрывами, тому літеру D часто малюють разом із серією кольорових крапок. Обов'язковим є зображення Христа, діви Марії та русалки, остання символізує приналежність до острівного мистецтва. У Геллонському Сакраментарії є ще одна важлива знакова літера, образ розп'ятого Христа на великій літері T: нею відкривається найважливіший канон Геллонського Сакраментарію, у якому йдеться про таїнство євхаристії. Отже, у Меровінзьких рукописах мініатюра являє собою чуттєву форму пізнання ідеального зразка (на основі Гелазіанського і Геллонського Сакраментаріїв).

У Каролінзьких рукописах мініатюра продовжує традицію образотворчої інтерпретації тексту та чуттєвої форми пізнання ідеального зразка. У ці часи починається активний розквіт книжкової

мініатюри, цьому сприяють історичні події у Франції, а саме помазання на королівський престол Папою Стефаном II Піпіна Короткого та визнання його синів Карла й Карломана, а потім розкішне правління Карла, який підтримував поширення грамотності й риторики. Алкуїн, один із натхненників Каролінзького Відродження, писав: «Немає благороднішої праці, ніж працювати над книгою святого. І переписувач свою матиме нагороду. Краще книги писати, ніж вирощувати виноградні лози. Трудиться заради душі перший, для утроби – другий. Мудрості стародавньої та нової вчителем стане, хто твори прочитає високоповажних служителів церкви» [1].

У Каролінзьких рукописах намітилась тенденція зображувати людські фігури в їх більш органічній формі, навіть з'явилися спроби передати простір та об'єм [11]. При цьому, звісно, зберігається тенденція використання орнаменту й декорування. За часів правління імператора Карла Великого, головний центр створення рукописів був в Ахені.

Особливої уваги в контексті нашого дослідження мініатюри як чуттєвої форми пізнання ідеального зразка й уособлення теоцентричного світогляду того часу було Євангеліє Годескалька, яке зараз зберігається в Національній бібліотеці в Парижі.

Це Євангеліє було створено для уособлення обрядово-ритуального entertainment приблизно у 781 році на честь хрещення королівського сина Піпіна в Римі. Замовниками виступили сам імператор Карл і його дружина Хільдегарда.

Текст за орнаментом і малюванням ініціалів створено переважно в стилі англо-ірландської традиції [9]. Звернемо увагу на шість великих мініатюр, вони являють собою фігури чотирьох євангелістів, композицію «фонтан життя» і зображення Христа. Відмінність між мініатюрами в Меровінзьких рукописах і Каролінзьких простежується вже на прикладі зображення фігур Христа і євангелістів – інші пропорції і будова тіла.

Євангелісти, по-перше, представлені в динаміці, вони схилиються над текстом, який пишуть, і за ними як величну постать уособлення слова Божого ми бачимо Христа. Він, на відміну від євангелістів, зображений фронтально, нерухомо, сидячи на троні. Правою рукою Христос дарує благословення, в іншій руці тримає відкритий кодекс. На той час мініатюристи велику увагу приділяли золотому обрамленню як уособленню сяйва вічного життя. «Дагульф, сучасник Годескалька, вважав, що золото необхідно застосовувати

обов'язково, коли мініатюра відтворює текст священної книги, завдяки тому, що золото священний метал і слугує обіцянкою златого небесного царства після смерті людини» [9]. Найбільш цікавою в контексті нашого дослідження є остання мініатюра Євангеліє Годескалька, яка має назву «Фонтан життя», або «Джерело життя». Ця мініатюра є символічною, уособлюючи думку, що Євангеліє є джерелом вічного життя. На той момент використання мотиву джерела в мініатюрі Середньовіччя було новаторством, це пов'язано з інтерпретацією отців Церкви текстів з Апокаліпсису, коли всі істоти прямують до джерела, щоб втамувати спрагу та в переносному значенні знайти спасіння власної душі. У Євангелії Годескалька джерело показано у формі колодязя під балдахіном, біля джерела пелікан, олень, павичі та голуби.

У Євангелії Ади, яке зберігається в Трірі й датоване 800 р., теж простежується тенденція мініатюри як чуттєвої форми пізнання ідеального зразка. У Євангелії є десять таблиць канонів Євсевія, також перед початком кожного з євангельських текстів ми бачимо зображення євангелістів, але, на відміну від зображень євангелістів у Кембриджському Євангелії святого Августина, портрети євангелістів в Євангелії Ади зображені в динаміці, пози й жести більш динамічні, рухливі та пристрасні, що уособлює динаміку в передачі внутрішніх почуттів і стан внутрішньої духовної напруги.

Але найбільш яскраві мініатюри серед рукописів Придворної школи ми можемо бачити в Євангелії св. Медарда в Суассоні, яке зараз зберігається в Парижі в Національній бібліотеці. Особливої уваги заслуговують мініатюри «Поклоніння агню» і «Джерело життя», наявні також портрети євангелістів. У мініатюрах уже з'являються невеликі сценки з Євангелія. Намічається тенденція малювання фонів та архітектурного обрамлення.

Мініатюру «Поклоніння агню» детально дослідив Denis Defente у своїй книзі *Saint-Médard: trésors d'une abbaye royale* [5]. Відкриваючи вступний текст Святого Ієроніма, мініатюра славетна портретом Іоанна Євангеліста, зображеннями морських звірів і скляного моря, золотим медальйоном з фігурою ягня з книгою, старцями, які поклоняються божественному баченню. Також цікаві сценки, де Христос перетворює воду на вино та свято в Кані Галілейській, і «Хрещення Христа».

Наукова новизна статті полягає в дослідженні мініатюри як образотворчої інтерпретації тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя, як

чуттєвої форми пізнання ідеального зразка та одного з елементів уособлення обрядово-ритуального entertainment у соціокультурному житті цього історичного періоду.

Висновки. У статті досліджено мініатюру як образотворчу інтерпретацію тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя. Доведено, що ще з античних часів мініатюра на прикладі *Ambrosian Iliad* виступала уособленням обрядово-ритуального й частково мистецького видовища (entertainment), що дало змогу окреслити мініатюру як образотворчу складову цього феномену, а також, безперечно, як образотворчу інтерпретацію рукописного тексту, який відображає найбільш актуальні події цієї історичної доби. Розглянуто найяскравіші зразки мініатюри в ранньохристиянській традиції Західної Європи, які представлені в Меровінзьких рукописах V–VIII ст. на прикладі Гелазіанського Сакраментарію і Геллонського Сакраментарію. Графічне мініатюрне декорування стає не просто образотворчою інтерпретацією тексту, а перетворюється в елемент культу. Наявно багато зображень птахів, риб, звірів, рослинних орнаментів, акцент зроблено на червоному, жовтому, зеленому. Велику увагу приділено декоративному оформленню великих літер розділів: вони стають спеціальними символічними знаками, яким навіть приписують магічний зміст. Мініатюра починає виступати чуттєвою формою пізнання ідеального зразка, яка доступна обраним. Ця традиція продовжується і на прикладі Каролінзьких рукописів, мініатюри «Джерело життя» (Євангеліє Годескалька), «Поклоніння агню» і «Джерело життя» (Євангеліє із монастиря Св. Медарда в Суассоні). Вони є символічними, уособлюючи теоцентричний світогляд, що Євангеліє виступає джерелом вічного життя.

Література

1. Allott S. *Alcuin of York, c. AD 732 to 804: His Life and Letters*. William Sessions Ltd, 1974. 174 p.
2. Nordenfalk C. *L'Enluminure au Moyen Âge*. Éditions Skira. Genève, 1988. P. 44–53.
3. Calkins R. G. *Illuminated Books of the Middle Ages*. Ithaca, New York: Cornell University Press. 1983. 341 p.
4. Ceil Parks Bare. *Achilles and the Roman Aristocrat: The Ambrosian Iliad as a Social Statement in the Late Antique Period*. 2009. URL: <https://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:175637/datastream/PDF/view> (дата звернення: 11.01.2023).
5. Defente D. *Saint-Médard: trésors d'une abbaye royale*. Somogy Editions d'art. 1996. 383 p.

6. Guglielmo C. Osservazioni di un paleografo per la data e l'origine dell'Iliade Ambrosiana, in: Dialoghi di Archeologia 7, 1973. P. 70–85.

7. Jonathan A. Medieval Illuminators and their Methods of Work. Yale University Press, 1992. 214 p.

8. Kleiner F. Gardner's Art Through the Ages. 2012. URL: https://www.art.pte.hu/sites/www.art.pte.hu/files/files/menuek/dokument/KI/muvtortenet/gardners-art-through-the-ages_reduce.pdf (дата звернення: 10.01.2023).

9. Kunibert B. Kunst des frühen Mittelalters. Reclam, Stuttgart. 2002. S. 248-251.

10. Pächt O. Book Illumination in the Middle Ages. Harvey Miller Publishers, London, 1986. 221 p.

11. Schutz H. The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: cultural history of Central Europe, 750–900. Leiden, Netherlands: Brill, 2004. 397 p.

12. Walther I. F. and Wolf N. Masterpieces of Illumination: Codices Illustres the World's Most Famous Illuminated Manuscripts 400 to 1600. Taschen, Anniversary edition, 2007. 503 p.

13. Warburg Institute Iconographic Database. Warburg Institute home page. Warburg Institute Library. Ancient. Ambrosian Iliad. Manuscript. URL: https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/vpc/VPC_search/subcats.php?cat_1=8&cat_2=15&cat_3=629&cat_4=973&cat_5=3277&cat_6=8125&cat_7=2709&fbclid=IwAR0HkffXW72jOKLXtUgjh_UL363tIN9Pod1zGqaxHu7hyrsYVxRdm0UK9Ps (дата звернення: 04.01.2023).

14. Weitzmann K. Late Antique and Early Christian Book Illumination. Chatto & Windus, London (New York: George Braziller) 1977. 126 p.

References

1. Allott, S. (1974). Alcuin of York, c. AD 732 to 804 : His Life and Letters. William Sessions Ltd [in English].

2. Nordenfalk, C. (1988). L'Enluminure au Moyen Âge. Éditions Skira. Genève [in French].

3. Calkins, R. G. (1983). Illuminated Books of the Middle Ages. Ithaca, New York: Cornell University Press [in English].

4. Ceil Parks Bare. (2009). Achilles and the Roman Aristocrat: The Ambrosian Iliad as a Social Statement in the Late Antique Period. Retrieved from: <https://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:175637/datastream/PDF/view> [in English].

5. Defente, D. (1996). Saint-Médard: trésors d'une abbaye royale. Somogy Editions d'art [in French].

6. Guglielmo, C. (1973). Osservazioni di un paleografo per la data e l'origine dell'Iliade Ambrosiana, in: Dialoghi di Archeologia 7 [in French].

7. Jonathan, A. (1992). Medieval Illuminators and their Methods of Work. Yale University Press [in English].

8. Kleiner, F. (2012). Gardner's Art Through the Ages. Retrieved from: https://www.art.pte.hu/sites/www.art.pte.hu/files/files/menuek/dokument/KI/muvtortenet/gardners-art-through-the-ages_reduce.pdf [in English].

9. Kunibert, B. (2002). Kunst des frühen Mittelalters. Reclam, Stuttgart [in German].

10. Pächt, O. (1986). Book Illumination in the Middle Ages. Harvey Miller Publishers, London [in English].

11. Schutz, H. (2004). The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: cultural history of Central Europe, 750-900. Leiden, Netherlands: Brill [in English].

12. Walther, I. F. and Wolf, N. (2007). Masterpieces of Illumination: Codices Illustres the World's Most Famous Illuminated Manuscripts 400 to 1600. Taschen, Anniversary edition [in English].

13. Warburg Institute Iconographic Database. Warburg Institute home page. Warburg Institute Library. Ancient. Ambrosian Iliad. Manuscript. Retrieved from: https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/vpc/VPC_search/subcats.php?cat_1=8&cat_2=15&cat_3=629&cat_4=973&cat_5=3277&cat_6=8125&cat_7=2709&fbclid=IwAR0HkffXW72jOKLXtUgjh_UL363tIN9Pod1zGqaxHu7hyrsYVxRdm0UK9Ps [in English].

14. Weitzmann, K. (1977). Late Antique and Early Christian Book Illumination. Chatto & Windus, London (New York: George Braziller) [in English].

*Стаття надійшла до редакції 12.01.2023
Отримано після доопрацювання 17.02.2023
Прийнято до друку 24.02.2023*